
Vida Čok: PRÁVO NA OBČANSTVÍ

Selma Muhić - Dizdarević

Vida Čok: Právo na občanství, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1999

Nemo potest exuere patriam

Kniha autorky ze Srbska Vidy Čok je přínosná v mnoha ohledech: za prvé nabízí klasickou právní ucelenou analýzu pojmu práva na občanství v mezinárodním a komparativním právu. Za druhé poukazuje na širší kontext provázanosti práva na občanství s problematikou lidských práv a za třetí má bezprostřední význam pro region bývalé Jugoslávie tím, že přehledně a komplexně popisuje následky rozkladu státu, pokud jde o sukcesi a právo na občanství. Ačkoliv je problematika pojímána nejvýrazněji z právního aspektu, ten byl dán velice úspěšně do souvislosti s agendou lidských práv a problematikou suverenity státu, obzvláště jako podklad k dalším interpretacím z pohledu jiných disciplín.

Z knihy se dozvídáme mimo jiné, že právo na občanství prošlo evolucí od suverénního práva státu vůči poddanému k lidskému právu být občanem, především pod nátlakem mezinárodního práva. Tento proces byl velice složitý a pomalý, ale i v této sféře došlo k jistému posunu od státu k občanovi - i v současné době je agenda občanství jedním ze základních projevů suverenity státu. Všeobecná deklarace lidských práv (1948) v článku 15 uvádí, že „Každý má právo na občanství“. Jakkoliv je toto ustanovení Deklarace, stejně jako i její ostatní ustanovení, v podstatě abstrakce, slouží jako východisko pro vytvoření konkrétních právních aktů tuto abstrakci konkretizujících. Je to vidět na příklad v tom, že právo na občanství bylo vyhlášeno za mezinárodní normu.

Stát má povinnost udělat vše pro to, aby zabránil výskytu jevu apartidie na území, které spravuje. Právo na občanství je specifické, protože je základem mnoha jiných práv, a diskriminace v této oblasti vede nutně k diskriminaci všeobecně, zvláště na poli sociální inkluze. Na druhou stranu Vida Čok definuje stát přes pojmy území, národ a suverénní moc, z nichž ten třetí aspekt je aspekt občanství.

Potíže nastávají již na úrovni jazyků, kde se směšuje příslušnost k národu a příslušnost ke státu. Ve vývoji chápání práva na občanství Čok zdůrazňuje, že se do 19. století mělo za to, že stát věnuje status občana jednotlivci a ten dluží státu oddanost a poslušnost. Teprve koncem 19. století se prosazuje myšlenka, že cílem státu je dobro národa, nikoliv vládce, a že je změna občanství možná stejně jako že je přenos občanství z rodičů na děti přirozeným právem. V této době se již objevuje i koncept naturalizace, který umožňuje cizinci stát se občanem. Změny se projevují v představě, že být občanem znamená být jako fyzická osoba ve veřejnoprávním vztahu se suverénním státem, čímž se fyzické osobě formálně právně zpřístupňují všechna občanská, politická a ekonomicko-sociální práva na domácím nebo cizím území. To znamená že vedle oddanosti se začíná hovořit i o povinnosti poskytnout občanovi ochranu. Občané potvrzují personální suverenitu státu, což znamená, že stát, který by sice měl územní suverenitu, ale byl obýván cizinci, by nemohl být nazýván státem.

Jak vidí i sama Vida Čok, právní teorie má tendenci chápat občanství jako etnický a kulturně neutrální kategorii, zatímco praxe a komparativní právo odhalují tuto kategorii právě jako etnický a kulturně podmíněnou vlastnostími jednotlivce. Proto se navrhuje, aby bylo občanství definováno ne jako status (pasivně), nýbrž jako proces neboli praxe (aktivně).

Pravidla o občanství jsou pod dvojím vlivem, a to pod vlivem procesů, které vedou k různorodosti politik občanství (pod vlivem ekonomických faktorů, populační politiky stát atd.), a pod vlivem procesů vedoucích ke sjednocení přístupů k občanství (příznivý vývoj mezinárodních vztahů, když státy mají vůli spolupracovat).

Klíčový rozdíl, pokud jde o způsob nabývání občanství, je mezi užíváním kritéria práva krve, *ius sanguinis*, a kritéria práva půdy, *ius soli*. V prvním případě se občanství nabývá původem neboli pokrevním příbuzenstvím s občanem, ve druhém podle místa narození nebo pobytu. Třetí způsob nabývání občanství je naturalizace.

Příklady z komparativního práva ukazují, že podmínky naturalizace se často týkají stejných charakteristik, které jsou obsahem anti-diskriminačních norem, čímž si stát do jisté míry protiřečí. Např. se často jako podmínka naturalizace vyžaduje příslušnost k národu nebo k náboženství nebo znalost oficiálního jazyka nebo materiální status apod. Toto

je téměř vždy doprovázeno zákonnou normou, podle níž není příslušný orgán povinen sdělit důvody zamítnutí žádosti o udělení občanství.

Pokud jde o vývoj práva na občanství jako mezinárodně uznaného práva, hlavní roli hrálo OSN v rámci následujících právních dokumentů: Úmluva o státním občanství vdaných žen, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, Úmluva o právech dítěte, Úmluva o právním postavení osob bez státní příslušnosti, Deklarace lidských práv jednotlivců, kteří nejsou občany státu, ve kterém žijí a Úmluva o omezení případů bezdomovectví. Jako i v případě většiny mezinárodních právních aktů existuje reálný rozpor mezi tím, co tyto akty vyžadují a co jsou státy ochotné respektovat. V případě občanství se úprava těchto poměrů ještě pořád považuje za suverénní interní záležitost každého státu.

Dále se autorka zabývá problémy bipatrie a multipatrie a jednotlivými regulacemi statusu v komparativním právu. Když hovoříme o subjektech práva na občanství, je důležité připomenout, že do poloviny 20. století ženy mívaly občanství otce nebo manžela a následovaly změny jeho občanství. To se zdůvodňovalo potřebou zachování jednoty rodiny a její právní koheze, autorka se však domnívá, že to bylo pouze výsledkem nerovnoprávného vztahu muže a ženy. Dnes existují tři varianty: a) občanka pozbývá občanství provdáním za cizince, cizinka ho provdáním nabývá; b) žena automaticky nabývá občanství manžela, pokud to výslovně neodmítne; c) občanství manžela nemá žádný vliv na občanství ženy. Tato různorodost se vztahuje i na děti jako subjekty práva na občanství v případech rodičů různého občanství.

Pokud jde o občanství v souvislosti s problémem sukcese, je upravené mezinárodními, bilaterálními, někdy regionálními smlouvami, i když počet těch prvních je relativně malý, a proto se často stává, že stát překračuje svojí kompetenci a neuznává občanství nabyté v průběhu sukcese. Zejména v případě rozkladu Jugoslávie docházelo k porušování práva na občanství, k svévolnému jednání a k používání tohoto práva jako prostředku k diskriminaci obyvatelstva. Prvek diskriminační politiky nalezneme také v zákonu o občanství, účinnému na území ČR po rozpadu Československa.

V knize nalezneme i kapitolu, v níž autorka analyzuje koncept evropského občanství.

Knihy obsahuje výběr použitých pramenů práva stejně jako seznam použité literatury a také resumé a obsah v anglickém a francouzském jazyce.

Jako klíčové poselství knihy si je třeba zapamatovat, že „moc státu vymezovat právem, kdo je jeho občanem, není absolutní“, ale že nástroje omezování této moci jsou především mezinárodního charakteru a že jejich uplatnění na úrovni jednotlivých států je dlouhodobou záležitostí.

Nelze se zřeknout vlasti

Jazykově: državljanstvo (bosensky, chorvatsky, srbsky); Staatsangehörigkeit (německy); nationalité (francouzsky); nacionalidad (španělsky); citizenship (anglicky); cittadinanza (italsky); ?????????? (rusky)

str. 31

str. 54

str. 212

Selma Muhić - Dizdarević